
“...for dei gav oss ein Arv til aa gjøyma”
Ivar Aasen og folkeminnene

Av Herleik Baklid

Artikkelen behandler Ivar Aasens samling av folkeminne, og drøfter videre hans motivering for innsamlingsvirksomheten. Med utgangspunkt i Aasens folkeminnesamlinger og skrifter viser forfatteren at Aasen i likhet med sine samtidige foregangssamlere under nasjonalromantikken konsentrerte seg om folkedikting. Men mens de øvrige samlerne var interessert i folkediktinga som produkter av en fortidig kulturell situasjon, var Aasen først og fremst opptatt av folkediktinga som verbale og språklige produkter. I sitt språk- og språkpolitiske arbeid med landsmålet brukte Aasen folkediktinga bevisst og systematisk. Forfatteren drøfter Aasens interesse for folkediktinga utifra tre språkmotiverte grunner: Den tjente som språklig kildemateriale, den tjente til å dokumentere samtidsmålføre og den inngikk i opplegget for å ta i bruk og å få landsmålet anerkjent. Aasen brukte på denne måten folkediktinga som materiale i den sentrale byggesteinen språket i det nasjonalidentitetsskapende arbeidet.

Ivar Aasen tilhører generasjonen av nasjonsbyggere rundt midten av forrige århundre, og hans navn er først og fremst knyttet til arbeidet for et eget norsk skriftspråk – landsmålet. Ei ikke fullt så kjent side ved hans virksomhet er at han også samla folkeminne, og her føyer han seg inn i rekka av flere kjente samtidige innsamlere som P. Chr. Asbjørnsen, Jørgen Moe, Andreas Faye, M.B. Landstad og Olea Crøger. Ivar Aasens folkeminnesamlinger er trykt i to bøker: *Norske Minnestykke* og *Norske Ordsprog*. Her i denne artikkelen skal vi stille spørsmål om hva slags folkeminner han samla og hvorfor han samla.

Innsamling og utgivelse av folkeminne var en av flere byggesteiner i arbeidet med å danne en nasjonal identitet. I henhold til nasjonalromantikkens idéer kunne en gjennom folkeminnene knytte båndene til fortida og således medvirke til å konstituere en identitet for den unge selvstendige norske stat. Her ble det bygd på den tyske

* Artikkelen er en bearbejdet versjon av et foredrag holdt under Forskningsdagene ved Høgskolen i Telemark høsten 1996.

romantikken og Johann Gottfried von Herders idéer. Sentralt i denne sammenhengen stod begrepet "folkesjel" eller "Volksgeist". En nasjon ble forstått som en biologisk-historisk organisme som hadde sin egen folkesjel. Denne folkesjelen var en slags kollektiv sjel og ble forstått som tankesett, forestillinger og holdninger som var felles for menneskene i en nasjonal enhet. Den skapte sine egne folkelige uttrykksformer, bl.a. i folkediktinga. Det vil si at den nedfelte seg i eventyr, sagn, viser, stev, ordtak, gåter, rim og regler. Et folks egenart kunne en følgelig få innsikt i ved å få kjennskap til dette folkets folkedikting.

Og det er nettopp folkediktinga de første norske folkeminnesamlerne konsentrerte seg om. I 1833 utga Andreas Faye boka *Norske Sagn*. Sju år seinere utga Jørgen Moe ei mindre bok med tittelen *Samling af Sange, Folkeviser og Stev i Norske Almuedialekter*. I tida 1841–44 utkom Asbjørnsen og Moes *Norske Folkeeventyr* og i åra 1845–48 ga Asbjørnsen ut to samlinger som han kalte *Norske Huldreeventyr* og *Folkesagn*. Videre kom M.B. Ländstad med *Norske Folkeviser* i 1852–53.

Aasens folkeminnesamling

I all hovedsak er det verbal folketradisjon – folkedikting – som også Ivar Aasen har samla. Samlingene hans inneholder eventyr, sagn, viser, stev, ordtak, gåter, rim og regler.¹ Det vil si folkedikting både i ubunden og bunden form. Bare i liten grad har Ivar Aasen nedtegnet atferdstradisjon og ren folketro.² Med andre ord: Når det gjelder hva slags folketradisjon som ble samla og nedtegnet, er altså Ivar Aasen helt i tråd med nasjonalromantikkenes foregangssamlere. Innsamling av atferdstradisjon og trosforestillinger tok for alvor til først seinere i århundret (jf. Bjarne Hodne 1994: 126).

Aasens interesse for å samle folkeminne kan spores tilbake til slutten av 1830-tallet, og den genren innen folkediktinga han da ga seg i kast med, var ordtakene. I 1840 hadde han ei samling av *Søndmørske Ordsprog*, ei samling som talte godt over 200 ordtak. Samlinga var *Bilag til den grammatikalske Oversigt af den søndmørske Almuedialekt* (Djupedal 1968: 115 og 131, jf. Djupedal 1982: 314f). Manuskriptet hadde Aasen med seg til Bergen og biskop Neumann i 1841 (ibid.), og dette møtet med den kultur- og historieinteresserte Neumann ble svært så avgjørende ikke bare for Aasens videre språkarbeid, men trolig også for ham som folkeminnesamler. Like over nyttår i 1843 skrev Neumann et brev til Ivar Aasen. I dette brevet oppmuntret han Aasen til også å samle andre genrer innen folkediktinga:

Da De nu paa Deres Vandringer vist gjerne tager med Alt hvad som staaer i Berørelse med Nationaliteten, saa vil De have Anledning til, bedre end mangen Anden, at faae fat i gamle Folkesange og Folkesagn. Begge kunne for Historien have Vigtighed. Jeg beder Dem derfor at have Deres Opmærksomhed henvendt herpaa. Saml[e] kun Alt, løst og fast, sednere kan Kritiken optage og forkaste. (*Brev og dagbøger* bd. 1: 421)

Utenpå den første av Aasens notisbøker for folkeminne står det følgende: *Samling af*

Folkesagn, Fortællinger, Vers og Fabler skrevne i Almuesproget, Første deel 1843 (NFS I. Aasen 1). Med andre ord ser det ut til at det var først etter at Aasen mottok dette brevet fra Neumann, at han begynte å samle andre folkediktingsgenrer enn ordtak (jf. Djupedal 1968: 118).

Det var nettopp på si lange språkinnamlingsreise i åra 1842–46 at Aasen samla det meste av det han nedtegnet av folkeminne. Noe samla han dessuten på reisene sine i 1850–51 (NFS I. Aasen og Djupedal 1968: 113). Det aller meste av hans opptegnelser før 1847 er reinskrevet og ordna topografisk i fire notisbøker (NFS I. Aasen 1).

Aasen var vidfaren, og han gjorde folkeminnenedtegnelser fra mange kanter av landet – f.eks. Nordland, Trøndelag, Sunnmøre, Sogn, Hordaland, Hardanger, Setesdal, Telemark, Hallingdal og Gudbrandsdalen (*Minnestykke*). Jf. kart 1. Slik sett var det ingen tidligere reisende folkeminnesamler som hadde gjort nedtegnelser fra så store deler av landet.³ Videre er innsamlingsmetoden hans karakterisert ved at han gjorde relativt få opptegnelser på hvert sted (NFS I. Aasen 1 og *Minnestykke*).

Når det gjelder Aasens språklige gjengivelse av tradisjonsstoffet, så har han nedtegnet mye på målføre. Men vi finner også at flere av oppskriftene ikke er det. I det følgende skal vi se nærmere på hvordan fordelingen av den språklige gjengivelsen – på målføre/ikke på målføre – er i tradisjonsnedtegnene hans.

Tabell 1 – Ivar Aasen: *Norske Minnestykke*
Folkediktingsgenre gjengitt på målføre/ikke på målføre

Folkediktingsgenre	På målføre	Ikke på målføre	Sum
Eventyr	13	9	22
Sagn	58	23	81
Viser	13	0	13
Stev, regler, gåter m.m.	46	11	57
Sum	130	43	173

Kilde: *Minnestykke*

Av tabellen ser vi at Aasen overveiende gjenga folkeminnene på målføre. Reint kvantitativt samla han relativt få eventyr. Totalt nedtegnet Aasen 22 stykker, hvorav 13 er gjengitt på målføre. Selv om antallet ikke er spesielt høyt, rommer likevel samlingene hans et bredt spekter av eventyrkategorier. Der fins dyreeventyr, under-eventyr, religiøse eventyr, opphavslegender, novelleeventyr, eventyr om gutten og det dumme trollet, molbohistorier, eventyr om menn og eventyr om prester. Av eventyr Aasen skrev opp, kan nevnes *Bjød'n' so fiska*, *Skægfussen*, *Svein Urædd*, *Manne-Hausen*, *Myntmeisteren*, *Riddar Rev* og *Ola Kløk* (*Minnestykke*).

Aasen samla derimot langt flere sagn enn eventyr. I samlingene hans fins 81 stykker fordelt på alle de tre sagnkategoriene naturmytiske sagn, historiske sagn og opphavssagn. Om lag 60 av sagna er nedteget på målføre. Blant Aasens naturmytiske

sagn finner vi f.eks. *Jula i Kvame* og *Huldabrydlaupe*, og blant de historiske sagna *Svartedauen* og *Mordet paa Røsdal*. Av opphavssagna må vel sagnet *Kivlemøyann* fra Seljord regnes som det mest kjente (ibid.).

I Aasens folkeminnesamlinger forekommer ikke mer enn 13 viser. Dette er en folkediktingsgenre i bunden form, og alle er de gjengitt på målføre. Blant viseoppskriftene hans fins ei nedtegning av den naturmytiske visa *Haugebonden* og av skjemtevisa *Trulsvisa* (ibid.).

Videre inneholder Aasens folkeminnesamlinger flere stev, både gammelstev og nystev, og smådiktning – rim og regler, gåter og ordtak (*Minnestykke* og *Ordsprog* 1856). En del av reglene er såkalte kalendariske regler, dvs. merkedagstradisjon i ordtaks- eller verseform, eksempelvis “Sante Knut ringjer Joli ut” (7. januar) (*Ordsprog* 1856). Aasen var også klar over gåtenes verdi i forbindelse med det nasjonalidentitetsskapende arbeidet, og i et brev til Werner Hosewinckel Christie skrev han:

De Gaader, som forefindes hos et Lands Almue, kunne ligesaavel som Folkeviserne og Eventyrene ansees som en Deel af Folkets aandelige Arv efter sine nærmeste Forfædre; [...]. (*Brev og dagbøger* bd. 1: 379).

Gåtesamlinga til Aasen omfatter 270 gåter (*Minnestykke*). Nå samla han nok ikke på langt nær alle disse selv. Vesentlige bidrag fikk han bl.a. fra W.F.K. Christie og Andris Eivindsson Vang (ibid.: 197ff).

Men den folkediktingsgenren Aasen samla mest av, var ordtakene. Det er da også særlig ordtakene og boka *Norske Ordsprog* som en forbinder med folkeminnesamleren Ivar Aasen. Første utgave av boka kom i 1856, den andre i 1881. Ordtakene var, som vi har sett, den første folkediktingsgenren Aasen begynte å samle og som også ble den genren han samla mest. Totalt omfatter *Norske Ordsprog* om lag 5000 ordtak fra hele landet. Aasen samla ikke bare ordtak som han selv ble muntlig meddelt. Flere overdro ordtaksamlinger til ham, bl.a. den førnevnte Andris Eivindsson Vang, Olav Bjørgum, Anders Reitan, Torkell Mauland, Johannes Skar, Hans Ross, A.O. Vinje og Moltke Moe. Videre henta han ordtak fra eldre trykte skrifter.⁴

Utover dette samla også Ivar Aasen store mengder faste talemåter, som f.eks. “Setja seg paa Bakføterne” og “Slaa tvo Flugor med ein Smikk” (*Ordsprog* 1856). I tillegg fins det i *Norske Minnestykke* noen ganske få stykker om atferdstradisjon, folketro m.m. (*Minnestykke*).

Aasens motivasjon for å samle folkeminne

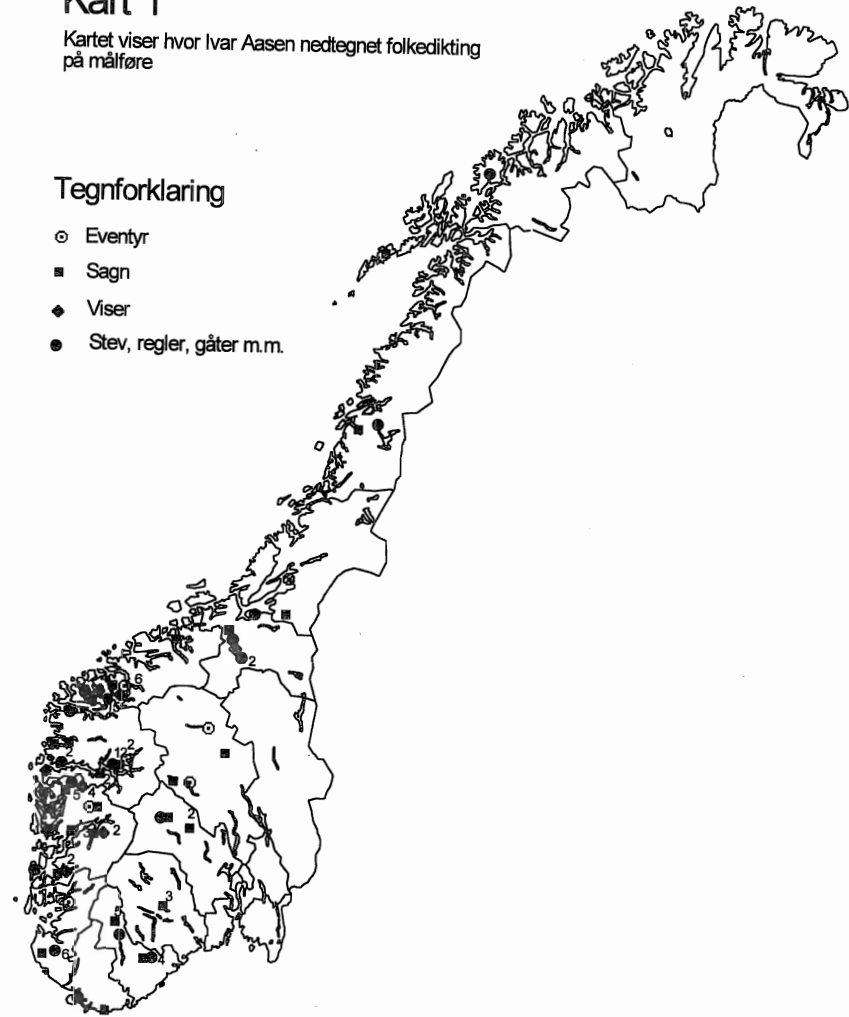
Når Asbjørnsen og Moe, Landstad og Faye samla eventyr, sagn og viser, var det i første rekke utifra en motivering om at folkediktninga var en viktig byggestein i det identitetsskapende arbeidet. De var interessert i folkediktninga som folkediktning, og som produkter av en historisk-kulturell situasjon. Innsamlingsarbeidet ble nærmest sett på som en redningsaksjon der det gjaldt å samle “disse Folkepoesier [...] før de

Kart 1

Kartet viser hvor Ivar Aasen nedtegnet folkediktning på målføre

Tegnforklaring

- Eventyr
- Sagn
- ◆ Viser
- Stev, regler, gåter m.m.

døe paa Folkets Læber" (Asbjørnsen og Moe 1840), eller "at redde et gammelt Familiesmykke ud af det brændende Huus," som Landstad uttrykte det (Landstad 1968: IV). Utifra familiesmykket mente man det var mulig å trekke linjene bakover i historien. I forordet til *Norske Folkeviser* skriver Landstad:

Imidlertid haaber jeg, at ogsaa vi skulle kunne frembære vort Bidrag uden Blusel, naar kun Interessen derfor er vaagnet; og har vort Bidrag ikke andet Fortrin, saa vil dog formeentlig disse Kvæder godtgjøre, at vi bedre end de Øvrige ere istand til at vise opad mod de gamle Myther, og at danne et Forbindelsesled imellem den oldnordiske og den middelaldrige Poesi. (Landstad 1968: XVII).

Lignende tanker uttrykte også Asbjørnsen og Moe i sin subskripsjonsinnbydelse til *Norske Folkeeventyr*:

Folkeeventyrets videnskabelig Værd betvivles ikke længer af nogen Dannet. Fremsprungne af et Folks inderste Liv, levere disse Digtinger høist vigtige Bidrag til Bestemmelse af dets eiendommelige Karakter og Synsmaader; og opbevarede med en inderlig Troskab gjennem en lang Slægtfølge give de mangt et Vink om dets Fortidsforestillinger og dissers Udviklingsgang; [...]. (Asbjørnsen og Moe 1840).

I innledningen til si sagnsamling skriver Faye:

Den fast uudgrandskelige Sammenblanding af de forskjellige Sagn er Mythens eiendommelig Kjendemærke. I Fremstillingen af Guder og andre Væsener, deres Strid og øvrige Forhold, ligger Folkets ældste Historie i Mythens Dragt. (Faye 1948: XIII).

På dette punkt, altså når det gjelder motivering for å samle folkeminne, vil jeg hevde at Ivar Aasen skiller seg fra sine samtidige innsamlere. Rett nok arbeidet også han utifra ønsket om å danne en nasjonal identitet, og i innledningen til *Norske Ordsprog* skriver han:

Og da den senere Tid især har medført en mere almindelig Opmærksomhed for de enkelte Folkeslags nedarvede Egenheder i Sprog og Udtryk, saa er da naturligviis ogsaa Ordsprogene overalt komne under en nærmere Betragtning, saa at det nu vil blive anseet som en Forsømmelse eller en Mangel ved et Lands Folk, hvis det ikke kan opvise nogen Samling af hjemlige eller nationale Ordsprog. (*Ordsprog* 1881: III).

Men Ivar Aasens arbeid for å danne en nasjonal identitet gjaldt i første rekke språket. Hans innsamling og interesse for folkeminnene er først og fremst betinget av at de tjente som et middel i den viktige byggesteinen språket i det nasjonalidentitets-skapende arbeidet. Folkeminnene inngikk i Aasens språkarbeid og språkpolitiske program, og funksjonene de hadde, kan vi dele i tre.

1. De tjente som språklig kildemateriale.
2. De tjente som dokumentasjon på samtidsmålføre.
3. De inngikk som et ledd i opplegget for å ta i bruk og å få landsmålet anerkjent.

Folkeminnene som språklig kildemateriale

I sitt språkpolitiske program som Aasen formulerte i skriftet *Om vort Skriftsprog* i 1836, skrev han at "Bonden har den Ære at være Sprogets Redningsmann; til hans Tale skulde man altsaa lytte" (*Skrifter* bd. 3: 9). Når Ivar Aasen reiste rundt i de norske bygdene, så var det for å samle ordtilfang og å undersøke dialektene. Selve innsamlinga foregikk ved å lytte til det muntlige ord. Muntlige framstillinger av folkedikting måtte jo egne seg bra til dette formålet. Aasen samla, som vi har sett, noen eventyr, langt flere sagn, noen viser, stev, regler og gåter og ikke minst opptok ordtakene han. Så kan en da spørre hvorfor konsentrerte han seg særlig om ordtakene? Hva er det ved ordtakene som folkediktingsgenrer som gjør at de egner seg godt som språklig kildemateriale? Aasen ser ikke ut til å gi noe direkte svar på dette selv i sine skrifter. Eventyra, som er en folkediktingsgenrer i ubunden form, gir fortelleren et spillerom for personlig språklig utforming og framstilling. Sagna er også folkedikting i ubunden form, men de gir likevel langt mindre spillerom for individuell utforming. Sagnet er kort og har et stereotyp handlingsskjema, og kanskje også faste replikker. I folkediktinga i bunden form som viser, stev og regler er det langt mindre rom for språklige variasjoner og individuelle språklige utforminger. Dette er fordi denne typen folkedikting har visse formelle sider ved seg som f.eks. enderim og bokstavrim. Når det gjelder smådiktinga ordtak og gåter, så følger også disse gjerne faste språklige formulærer, og ikke sjelden har de også bokstavrim og enderim, f.eks. "Var alle Fuglar Haukar, fekk ingen høyra Gaukar", "Like barn leker best", eller gåta: "Rundt som eit Egg, og lengre enn Kyrkjevegg." Dette tillater altså i mindre grad individuelle språklige utforminger. Noe av det som kjennetegner ordtakene som folkedikting, er nettopp at variasjonene innen den enkelte type er mindre enn i andre folkediktingsgenrer (Alver 1969: 24). Aasen redegjør for disse formelle sidene ved ordtakene og gåtene i henholdsvis Fortalen til *Norske Ordsprog* og i det førnevnte brevet til Werner Hosewinckel Christie.⁵

I disse folkediktingsgenrene, der variasjonsrikdommen og individuell utforming begrenses ved trødinga, vil en kunne finne eldre ord, bøyningsverk osv. Jo sikrere trødinga er, desto mer pålitelig er den språklige tradisjonen. Dette er trolig en viktig årsak til at Aasen var så opptatt av ordtakene. De formelle sidenes iboende evne til å bevare eldre språkelementer kan også fklare hans interesse for gåter og kalendariske regler. At Aasen var opptatt av eldre ordformer, bøyningmønster osv., framgår av hans Fortale til *Norske Ordsprog*. Der skriver han at den målforma som best ville være et middepunkt for alle bygdemålene, er den form "som nærmer sig mest til det gamle Sprog" (*Ordsprog* 1856: XXI). Som en parallell til dette at Aasen synes å være interessert i ordtak og gåter som språklig kildemateriale, veit vi at Aasen i sitt arbeid med ordtilfanget gjennomgikk eldre norske ordsamlinger, f.eks. Christen Jensøns ordsamling: *Den Norske Dictionarium eller Glosebog* fra 1646, Pontoppidan: *Glossarium Norvagicum* fra 1749 og Hallager: *Norsk Ordsamling* fra 1802.⁶

At Aasen samla ordtak utifra språklige interesser og som kilde til ordtilfang, synes å understøttes av at han i tillegg samla en mengde faste talemåter.

Som vi har vært inne på, er det flere folkediktningstypen som kunne fungert som språklig kildemateriale for Aasen, f.eks. viser. Hvorfor konsentrerte han seg så lite om dem? Det er ikke utenkelig at dette skyldes at M.B. Landstad allerede hadde begynt si innsamling av folkeviser. Dessuten samla Aasen folkeminne hovedsakelig utenfor områder med levende folkevisetradisjon. Men i denne sammenhengen tror jeg vi også må huske på at den aktive tradisjonsbæreren av folkeviser var en slags spesialist, på samme måte som eventyrfortelleren også var en slags spesialist. Det var ikke alle som sang folkeviser, og det var ikke alle som fortalte eventyr. Ordtakene og gåtene derimot krevde ingen spesialister. Som folkedikting var de i større grad allemannseie som ble aktivt brukt av et stort antall aktive tradisjonsbærere (jf. Alver 1980: 156). Dette gjorde at Aasen på sine innsamlingsreiser hadde lettere tilgang på denne genren av folkedikting.

Et annet moment kan være at det å sysle med eventyr og folkeviser alltid har hatt en noe høyere status. Som vi har sett, var det innen disse genrer innsamlinga foregikk hos de øvrige av nasjonalromantikkens innsamlere. Kanskje kan Ivar Aasen ha valgt å foretrekke smådiktinga – ordtak og gåter, som ikke hadde så høy status (Bø 1972: 105) – som en reaksjon på den mer akademiske innsamlinga. Altså kan det også her ligge en viss sosial motivering eller et demokratiseringsmotiv for å samle disse genrene av folkedikting.

Folkeminnene som dokumentasjon på samtidsmålføre

Ifølge Aasens språkpolitiske program skulle det nye skriftspråket bygge på alle dialekter. (*Skrifter* bd 3: 10). Siden Aasen skrev ned mye tradisjonsstoff på ulike målføre på si innsamlingsreise i 1842–46, viser dette hvor nært folkeminne- nedteginga hans var kopla opp i mot hans språkarbeid.

I et brev til Andreas Faye i 1845 skisserte Aasen planen for arbeidet med språket. Aller først skulle det utgis en grammatikk som omfattet "Landets Almuesprog i det Hele". Deretter skulle det utarbeides ei ordbok med både de særegne norske ord og de mer kjente ord. Etter disse to arbeidene tok han sikte på å gi

en Fremstilling af de enkelte Dialekters Beskaffenhed som sammenhængende Sprog; dette skeer ved en Samling af Sagn og Viser, som ere skrevne i de forskjellige Dialekter og forsynede med oplysende Anmærkninger. (*Brev og dagbøger* bd. 1: 102).

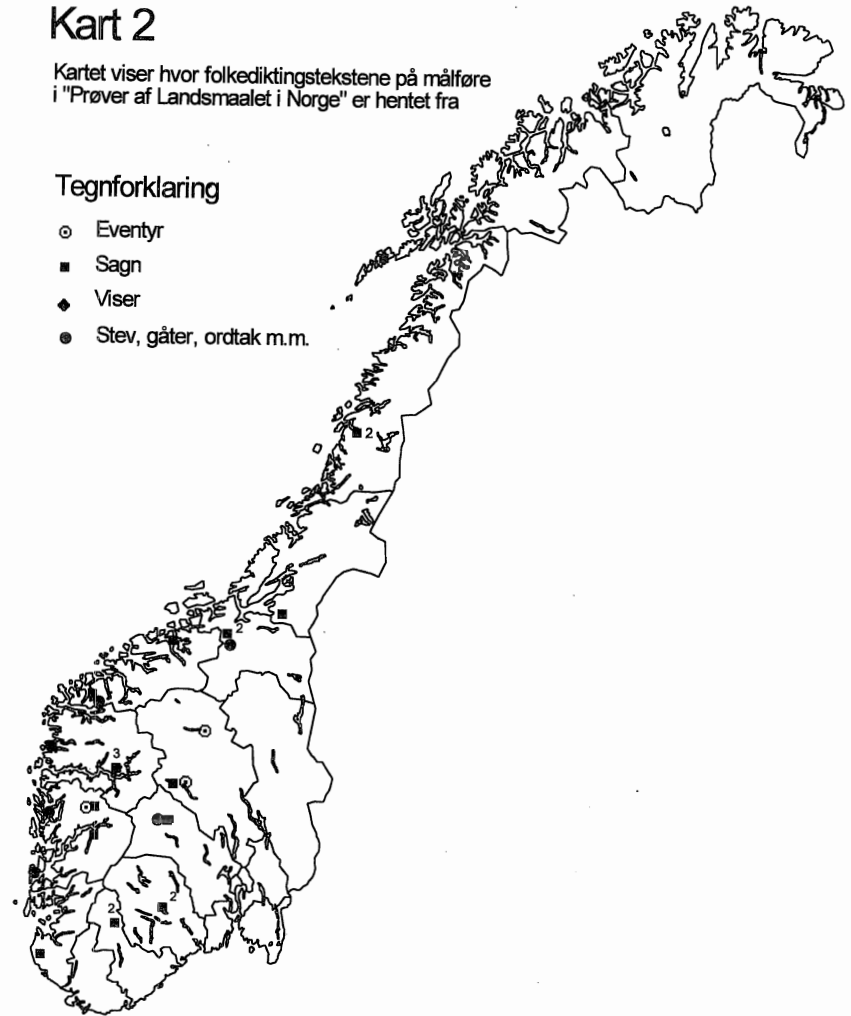
I 1853 kom Aasen med ei slik bok. Boka kalte han *Prøver af Landsmaalet i Norge*. Den er på mange måter et arbeidsdokument og et skritt på veien mot utvikling og normalisering av det nye skriftspråket. Den inneholder prøver av 20 målfører hentet fra Nord-Norge, Trøndelag, Vestlandet, Agder, Telemark og flere av de større dalførene på Østlandet. Jf. kart 2. I tillegg inneholder boka prøver på det han kalte "et almindeligt Landsmaal".

Kart 2

Kartet viser hvor folkediktingstekstene på målføre i "Prøver af Landsmaalet i Norge" er hentet fra

Tegnforklaring

- Eventyr
- Sagn
- ◆ Viser
- Stev, gåter, ordtak m.m.

Nedenfor er det satt opp en tabell som viser folkediktingsgenrer og språklig gjengivelse av dem i boka.

Tabell 2 – Ivar Aasen: *Prøver af Landsmaalet i Norge*
Folkediktingsgenre gjengitt på målføre/på landsmål

Folkediktingsgenre	På målføre	På landsmål
Eventyr	4	2
Sagn	22	0
Viser	0	0
Stev, gåter, ordtak m.m.	5	11
Sum	31	13

Kilde: *Prøver*

Foruten fire eventyr, ei kjøkemestertale, et par stykker om skikker og et par vers, er svært mange av målføreprøvene sagn. Utifra dette kan det se ut til at Aasen har ment at sagn har egnet seg bedre til målføreprøver enn annen folkedikting. Sagna er ofte stedfestet og har en lokal forankring, noe som har ført til at de også har fått en utforming som i sterkere grad er stedsbundet. Dette kan være grunnen til at Aasen har foretrukket sagn i målføreprøvene (jf. Djupedal 1983: 32). Dersom vi ser på tradisjonsoppskriftene som er skrevet på landsmål, forekommer ikke et eneste sagn. Derimot finner vi eventyr, stev, ordtak, regler og gåter. Dette er folkediktingsgenrer som ikke i så sterk grad er stedsbundet og som derfor kan oppfattes som mer allmenne. Med andre ord vil dette si at Aasen foretok en viss differensiering av folkediktingsgenrene m.h.t. språklig gjengivelse. Når det gjelder målføreprøver og dokumentasjon av samtidsmålføre, brukte Aasen her overveiende en folkediktingsgenre i ubunden form som ikke har den samme iboende evnen til å ta vare på eldre språkelementer som ordtakene.

Folkeminnenes funksjon for å ta i bruk og å få landsmålet anerkjent

Ifølge Aasens språkpolitiske opplegg, skulle landsmålet først tas i bruk i gjengivelse av slikt som var framkommet blant almuen. I et brev til Maurits R. Aarflot i 1850 skrev han hvordan han tenkte seg å gå fram:

Ellers troer jeg, at naar man skulde gjøre et Forsøg, da burde man ikke begynde med saadanne vanskelige Ting [...], men man skulde holde sig til simple og lette Sager, især saadanne som ere fremkomne iblandt Almuen selv og vanskelige kunne oversættes paa dansk; herved mener jeg især vore Folkedigtninger, Folkesagn, Ordsprog, Gaader og lignede. (*Brev og dagbøger* bd. 1: 187).

Aasen mente at folk gjennom dette ville se at det var nødvendig at folkeminnene måtte utgis i en bestemt dialekt eller i et eget språk som var dannet ved en sammen-

stilling av de beste dialekter. Ved å gjøre det på denne måten håpet han å gjøre folk fortrolige med en norsk språkform. Dersom dette lyktes, kunne en senere gå videre (*Brev og dagbøger* bd. 1: 187).

Det samme opplegget, i en enda klarere og mer utviklet form, finner vi i Aasens *Grundtanker til en afhandling om en norsk sprogform* fra 1854. Her skriver han at først skulle språket tas i bruk i tradisjonelle stykker, sagn, historier, stev og folkeviser. Dernest skulle en gå over til landsbeskrivelser, naturskildringer, noveller, poesier eller populære småskrifter i historie og andre emner. Til sist skulle så landsmålet tas i bruk i forbindelse med det religiøse. Grunnen til dette var at Aasen anså at fordommene mot det nye språket ville være sterkest her (*Grundtanker*: 19f).

Når det gjelder folkeminnene i dette opplegget, fulgte Aasen planen sin. Utover i 1850-åra utga han tradisjonsstoff på landsmål. Dette gjelder f.eks. eventyrene *Svein Urædd* og *Mannehausen* og sagna *Haugtussen* og *Huldregaava* (*Skrifter* bd. 1: 286). Men etter 1860 sluttet han å utgi sagn- og eventyrgjengivelser. Dette viser, som Stephen Walton påpeker, at det var en kopling mellom hans arbeid med folkeminnene og arbeidet for å få tatt i bruk det nye skriftspråket. I 1860 var utviklingen kommet så langt at folkeminnene ikke lenger var tjenlige i denne sammenhengen (Walton 1996: 629).

Men den folkediktingsgenren hvor han særlig tok landsmålet i bruk, er ordtakene. I det førnevnte brevet til Andreas Faye i 1845 der han refererte planen for sitt språkarbeid, skrev Aasen:

Til sidst gives en Fremstilling af hvorledes et fælles norsk Sprog, dannet ved Sammenligning af de fortrinligste Dialekter, vilde tage sig ud; dette vil skee ved Udgivelsen af en Samling af norske Ordsprog, [...]. (*Brev og dagbøger* bd. 1: 102f).

I 1856 ga han, som vi tidligere har nevnt, ut boka *Norske Ordsprog*. Man kan stille seg spørsmålet: Hvorfor valgte nettopp Ivar Aasen særlig å konsentrere seg om ordtakene i denne sammenhengen? Dette må henge sammen med som vi allerede har påpekt ovenfor, at ordtakene ble sett på som mer allmenne og var kjent over store geografiske områder. I Fortalen til *Norske Ordsprog* skriver han at ordtakene for en stor del er alminnelige og således er "fælles Eiendom for det hele Folk". Derfor mente han det ville være riktigst å ikke gjengi dem på en eller flere dialekter, men i en "Fællesform", dvs. på landsmål (*Ordsprog* 1856: XXI).

Andre sider ved Aasen som folkeminnesamler

Hittil har vi sett at Aasen skiller seg fra sine samtidige folkeminnesamlere når det gjelder motivering for å samle folketradisjon. Men når det gjelder typen folketradisjon han samla, var han helt på linje med dem. Også andre likhetspunkter fins. I si innsamling var Ivar Aasen tekstorientert. Han var opptatt av folkediktinga som målføreprøver og produkt. Performatikk, kontekstuelle aspekter og selve traderinga

av folkediktinga berører han ikke. Bare i få tilfeller oppgir han informantene sine (*Minnestykke*: XIV). Også de øvrige nasjonalromantiske innsamlerne var primært opptatt av folkediktinga som tekst.

Aasens interesse for folkediktinga som målføreprøver og tekst og ikke som prosess understrekes av at han foretok innsamling over store deler av landet, og med relativt få tradisjonsnedtegnelser på hvert sted. Jf. kart 1. Ei innsamling med tanke på folkediktinga som prosess måtte en nødvendigvis konsentrere geografisk. Aasens innsamlingspraksis står her i motsetning til det dybdeinnsamlingsopplegget Moltke Moe gjennomførte i Bø i Telemark i slutten av 1870-åra og på begynnelsen av 1880-åra. "Og sålänge det, så at sige, regner traditioner nedover mig," sier han, så ser han ingen hensikt i å reise fra Bø. Dette grunnga han bl.a. med at

det efter min opfatning vil have større videnskabelig interesse grundig at kjende en enkelt egns traditioner og tro, end blot at have et overfladisk bekjendtskab til en større landsdels. (NFS *Indberetningen 1880*: 2).

Men det er grunn til å stoppe opp ved enda ei side ved Aasen som folkeminnesamler, ei side hvor han også skiller seg ut fra de fleste av nasjonalromantikkens foregangsamlere. Ser vi på Andreas Faye, M.B. Landstad, Jørgen Moe og P. Chr. Asbjørnsens sosiale tilhørighet, så var de alle akademikere og var enten embetsmenn – prester – eller hadde sine røtter i borgerskapet. Ivar Aasen derimot var av bondeætt og bestemte seg for ikke å ta universitetsutdanning for ikke å fjerne seg fra sitt sosiale opphav (Jf. *Skrifter* bd. 1: 6). Han tilhørte selv den kulturen han ga seg i kast med å samle inn deler av. Dette nære forholdet til folketradisjonen Aasen hadde som innsamler, deler han med Andris Eivindsson Vang. Andris Eivindsson Vang var husmannssønn og samla og ga ut sagn og eventyr fra Valdres.

Et svært så interessant poeng i denne sammenhengen er at disse to folkeminnesamlerne som var av bondeætt eller husmannsætt, var de to første til å utgi folketradisjon på dialekt. Andris Eivindsson Vang ga i 1850 ut *Gamla reglo å rispo ifrå Valdres*. Dette var den første tradisjonssamlinga på dialekt, og Aasen fulgte altså opp med sine tradisjonsgjengivelser på dialekt i *Prøver af Landsmaalet* i 1853. I Fayes sagnsamling er sagna gjengitt i et stivt danskinspirert språk – kansellistil, som det ble kalt. Hos Asbjørnsen og Moe er eventyra og sagna ikledd ei dansk-norsk språkdrakt. Også Aasen og Landstad var uenige når det gjaldt språkforma. Aasen syntes at Landstad i sine gjengivelser av folkevisene la språket for nær opptil gammelnorsken (*Brev og dagbøker* bd. 1: 158f).

Avslutning

I likhet med de øvrige av nasjonalromantikkens innsamlere, samla også Ivar Aasen folkedikting. Men hans motivering for å samle var overveiende en annen enn hos hans samtidige innsamlere. Folkeminnene, som var en av byggesteinene i det nasjonalidentitetsskapende arbeidet, brukte han som materiale i en annen viktig

byggestein – språket. Aasen brukte denne delen av vår kulturarv bevisst og systematisk i sitt språk- og språkpolitiske arbeid.

Noter

- ¹ Norsk Folkeminnnesamling (NFS) Ivar Aasen, *Minnestykke*, *Ordsprog* 1856 og *Ordsprog* 1881.
- ² I hans reise-erindringer fins noen spredte opplysninger om skikker, bl.a. et par kortfattede beskrivelser av bryllupsskikker (*Reise-erindringer*: 39 og 49f.). Utover dette har han nedtegnet hilsingsskikker og referert St. Hans-skikker i en tekst til Chr. Tønssbergs *Norske Folkelivs-billeder* (*Minnestykke*: 164ff og *Skrifter* bd. 1: 231ff.). Heller ikke Aasens rene folketronedtegnelser er særlig omfattende. En del av dem er å finne i anmerkningene til Fayes sagnsamling (*Minnestykke*: 176ff.).
- ³ Asbjørnsen og Moes innsamlingsreiser var avgrenset til deler av Sør-Norge (Liestøl 1984: 152ff og Ørnulf Hodne 1979: 42ff.).
- ⁴ *Ordsprog* 1856: XIII, *Ordsprog* 1881: XVI og Djupedal 1982: 338ff.
- ⁵ *Ordsprog* 1856: XI, *Ordsprog* 1881: VI og *Brev og dagbøker* bd.1: 379.
- ⁶ *Ordbog* 1850: VI og 636f og *Ordbog* 1873: IV.

Kilder og litteratur

Norsk Folkeminnnesamling:

I. Aasen

Til indberetningen 1880, Rapport til Det akademiske kollegium fra Moltke Moe.

Trykte kilder og litteratur:

- Alver, Brynjulf, red. 1969. *Et utvalg folkløstiske termini med definisjoner til bruk for grunnfagsstuderende i folkeminneskaps*. Oslo.
- . 1980. Tradisjon og minne. *Norges Kulturhistorie* bd. 4. Oslo: H. Aschehoug & Co.: 151–70.
- Asbjørnsen, P. Chr. og J. Moe. 1840. Subskripsions-Indbydelse. Norske Folke- og Børneeventyr. *Den Constitutionelle* nr. 54.
- Brev og dagbøker* bd. 1 = Ivar Aasen. *Brev og dagbøker* bd. 1, ved Reidar Djupedal. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bø, Olav. 1972. *Utsyn over norsk folkedikting*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Djupedal, Reidar. 1968. Ivar Aasens folkeminne frå Sunnmøre. *Norveg* 13: 113–36.
- . 1982. Om Ivar Aasen og "Norske Ordsprog". I Ivar Aasen: *Norske Ordsprog*, 3. utg. Voss: Vestanbok Forlag: 311–59.
- . 1983. Ivar Aasen, mannen og verket. *Mot-skrift nr. 2/1983*: Trondheim: Nordisk institutt Universitetet i Trondheim: 1–55.
- Faye, Andreas. 1948. *Norske Folkesagn*, tredje opplag. Norsk folkeminnelags skrifter 63. Oslo: Norsk Folkeminnelag.
- Grundtanker* = Ivar Aasen. Grundtanker til en afhandling om en norsk sproform. *Maal og Minne* 1917: 4–21.
- Hodne, Bjarne. 1994. *Norsk nasjonalkultur. En kulturpolitisk oversikt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hodne, Ørnulf. 1979. *Jørgen Moe og folkeeventyrene*. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.

HERLEIK BAKLID

- Landstad, M.B.. 1968. *Norske Folkeviser*, uendra opptrykk av utgåva frå 1853. Oslo: Norsk Folkeminnelag/Universitetsforlaget.
- Liestøl, Knut. 1984. *P. Chr. Asbjørnsen. Mannen og livsverket*. 2. opplag. Oslo: Tanum-Norli.
- Minnestykke* = Ivar Aasen. *Norske Minnestykke*. Utg. Jens Lindberg. 2 hefte. Norsk folkeminnelags skrifter 1. Kristiania: Norsk Folkeminnelag, 1921–23.
- Ordbog* 1850 = Ivar Aasen. *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania: Carl C. Werner & Comp, 1850.
- Ordbog* 1873 = Ivar Aasen. *Norsk Ordbog*. 5. utg., fotografisk reproduksjon av 1873-utgåva. Oslo: Fonna Forlag, 1977.
- Ordsprog* 1856 = Ivar Aasen. *Norske Ordsprog*. Christiania: C. Werner & Comp, 1856.
- Ordsprog* 1881 = Ivar Aasen. *Norske Ordsprog*. Christiania: B.T. Mallings Boghandels Forlag, 1881.
- Prøver* = Ivar Aasen. *Prøver af Landsmaalet i Norge*. Christiania: Carl C. Werner & Comp, 1853.
- Reise-erindringer* = Ivar Aasen. *Reise-erindringer og reise-indberetninger 1842–1847*. Utg. av Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab ved Halvdan Koht. Trondheim: 1917.
- Skrifter* = Ivar Aasen. *Skrifter i samling* bd. 1–3. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1911–1912.
- Walton, Stephen J. 1996. *Ivar Aasens kropp*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Herleik Baklid
Institutt for kulturfag
Høgskolen i Telemark
N-3800 Bø i Telemark